

CPT standartai susiję su policijos areštinėmis

*Ištrauka iš Dvyliktosios bendrosios ataskaitos,
paskelbta 2002 m.*

33. Normaliam visuomenės funkcionavimui svarbu, kad policija turėtų įgaliojimus suimti, laikinai sulaikyti ir apklausti asmenis, įtariamus padarius nusikaltimą, ir kitų kategorijų asmenis. Tačiau dėl šių įgaliojimų pobūdžio kyla pavojus, kad gali būti panaudotas bauginimas ir fizinė prievarta. CPT veiklos esmė yra ieškoti būdų, kaip netrukdamt policijai tinkamai vykdyti savo pareigas šį pavojų sumažinti iki minimumo. Daugelyje valstybių buvo pastebėta vilties teikiančių pokyčių laikino sulaikymo srityje, kita vertus, CPT gauna duomenų, dažnai rodančių, jog būtina likti budriems.

34. **Įtariamų padarius kriminalinį nusikaltimą asmenų apklausa** – specialisto darbas. Asmuo turi būti specialiai pasirengęs, kad sugebėtų tinkamai atlikti apklausą. Pirmiausia būtina aiškiai apibrėžti tokių *apklausų tikslą*. Šis tikslas - gauti patikimą ir tikslią informaciją apie tiriamų dalykų esmę, o ne išgauti asmens, kuris, jį apklausiančių pareigūnų nuomone, yra kaltas, prisipažinimą. Sykiu su atitinkamais mokymais parengti įtariamų padarius kriminalinį nusikaltimą asmenų apklausos kodeksai labai padėtų teisėsaugos pareigūnams griežtai vadovautis aukščiau minėtais tikslais.

35. Per daugelį savo veiklos metų įvairiose šalyse CPT delegacijos apklausė nemažą skaičių asmenų, iš kurių atimta laisvė. Pastarieji yra padarę nemažai įtinkamų pareiškimų, kad policijos pareigūnai, bandantys tyrimo metu išgauti jų prisipažinimą, prieš juos naudojo fizinį smurtą ar kitas bauginimo formas. Baudžiamojo teisingumo sistema *prisipažinimą kaip kaltės įrodymą* laiko svarbiu dalyku. Akivaizdu, kad tai skatina nusikaltimą tiriančius pareigūnus – kurie dažnai verčiami gauti rezultatą – naudoti fizinę ir psichologinę prievartą. Kalbant apie kankinimų ir kitų prievartos formų prevenciją labai svarbu plėtoti tokius nusikaltimų tyrimo metodus, kurie sumažintų priklausomybę nuo prisipažinimo ir kitų įrodymų bei informacijos, gautų per apklausas, kai siekiama išgauti teisiųjų prisipažinimą.

36. **Elektroniniai (t.y. garso ir/arba vaizdo) policijos apklausų įrašai** - tai papildoma garantija, sauganti sulaikytus asmenis nuo žiauraus elgesio su jais. CPT džiugu pažymėti, kad vis daugiau valstybių svarsto galimybes įdiegti tokias sistemas. Tokios technikos dėka galima pilnai ir patikimai įrašyti apklausos eigą ir ženkliai palengvinti skundų dėl žiauraus elgesio nagrinėjimą. Tai sutampa ir su žiaurų policijos elgesį patyrusių asmenų, ir su pačių policijos pareigūnų, nepagrįstai kaltinamų naudojusių fizinį ar psichologinį smurtą, interesais. Be to, elektroniniai policijos apklausų įrašai sumažina kaltinamųjų galimybes vėliau melagingai teigti, kad jie nedavė tam tikrų parodymų.

37. Daug kartų ir daugelyje valstybių CPT aptiko bauginančiai įrengtų **apklausos kambarių**: pavyzdžiui, juodai išdažytų kambarių, kuriuose įrengtos lempos apšviečia tik apklausiamo asmens veidą. Tokiems įrengimams ne vieta policijos nuvadose.

Apklauskos kambariai turi būti tinkamai apšviesti, šildomi ir vėdinami, o visi apklauskos dalyviai turi sėdėti ant vienodos rūšies ir patogumo kėdžių. Apklauską atliekantis pareigūnas neturi būti dominuojančioje (aukštesnėje) padėtyje prieš įtariamąjį ar per daug toli nuo jo. Spalvų gama turi būti neutrali.

38. Keliose valstybėse CPT susidūrė su tokia praktika - policijos areštines laikomiems asmenims, ypač kai jie yra apklausiami, yra užrišamos akys. Policijos pareigūnai aiškina CPT delegacijai tokios praktikos tikslus įvairiai ir dažnai prieštarinčiai. Per pastaruosius kelerius metus surinkta informacija rodo, kad daugeliu, jeigu ne visais, atvejais žmonėms akys užrišamos tada, kai norima, kad šie negalėtų atpažinti prieš juos smurtą naudojančių teisėsaugos institucijų darbuotojų. Net tuo atveju, kai smurtas nėra naudojamas, akių užrišimas įkalintam asmeniui, - ypač kai jis yra tardomas - yra žiauraus elgesio, savo poveikiu tokiam asmeniui paprastai prilygstančio psichologiniam smurtui, forma. CPT vienareikšmiškai rekomenduoja uždrausti policijos areštines laikomiems asmenims užrišti akis.

39. CPT tapo įprastu dalyku policijos patalpose rasti **įtartinų daiktų**, kaip antai: medinių lazdu, šluotų rankenų, beisbolo lazdu, metalinių strypų, storų elektros laidų gabalų, netikrų šaunamųjų ginklų ar peilių. Daugeliu atvejų tokie rasti daiktai patvirtindavo CPT gautus teiginius, kad šiose institucijose laikomiems asmenims šiais daiktais buvo grasinama ir/arba juos mušė.

Įprastas policijos pareigūnų paaiškinimas - išvardinti daiktai yra konfiskuoti iš įtariamųjų ir bus naudojami kaip daiktiniai įrodymai. Ta aplinkybė, kad minėti daiktai paprastai būna be etikečių ir išmėtyti įvairiose vietose (kartais užkišti už užuolaidų ar spintų), nesukelia pasitikėjimo panašiais paaiškinimais. Kad išsklaidyti abejones dėl netinkamo kai kurių policijos pareigūnų elgesio ir pašalinti potencialius pavojus personalui ir sulaikytiems asmenims šaltinius, ir kad vėliau konfiskuotus daiktus būtų galima naudoti kaip įrodymus, jie visada turi būti tinkamai pažymėti, užregistruoti ir laikomi specialiai skirtoje saugykloje. Visus kitus daiktus, analogiškus aukščiau išvardintiems, iš policijos nuvadų būtina pašalinti.

40. Nuo pat savo veiklos pradžios CPT gynė tris policijos sulaikytų asmenų teises: **teisę į advokatą, teisę prašyti, kad jam būtų iškvieistas gydytojas, ir teisę pranešti apie sulaikymą kuriam nors iš sulaikytojo giminių arba kitai jo pasirinktai trečiajai šaliai**. Daugelyje valstybių vadovaujantis ECRI rekomendacijomis buvo imtasi priemonių, kurios suteiktų šias teises arba sustiprintų jų veikimą. Kalbant konkrečiai, į policijos areštinę patekusio asmens teisė susisiekti su advokatu pripažįstama beveik visose CPT lankomose valstybėse, o tos kelios, kuriose šios teisės kol kas nėra, jau planuoja ją įvesti.

41. Tačiau pažymėtina, kad kai kurios valstybės nenoromis įgyvendina CPT rekomendacijas, kad teisė **į advokatą** turi būti garantuojama nuo sulaikymo momento. Kai kuriose valstybėse policijos sulaikyti asmenys gali šia teise pasinaudoti tik tada, kai praleidžia areštineje tam tikrą laiką. Kitur ši teisė įsigalioja tik tada, kai sulaikytas asmuo oficialiai paskelbiamas įtariamuoju.

CPT ne kartą pabrėžė, kad, kiek rodo jo patirtis, laisvės atėmimo pradžioje bauginimų ir fizinės prievartos grėsmė yra didžiausia. Todėl policijos sulaikytų asmenų galimybė tuo metu susisiekti su advokatu yra pagrindinė apsaugos nuo netinkamo elgesio jų atžvilgiu priemonė. Tokios garantijos buvimas prevenciškai veikia netinkamai elgtis su sulaikytais asmenimis linkusius policininkus; be to, advokatas gali imtis atitinkamų veiksmų, jei smurtas vis dėlto buvo panaudotas.

CPT pripažįsta, kad norint apsaugoti teisėtus policijos tyrimo tikslus, išimtiniais atvejais gali būti būtina tam tikram laikui atidėti galimybę sulaikytam asmeniui susisiekti su jo pasirinktu advokatu. Tačiau dėl to apklausų metu neturi būti visiškai atimta teisė susisiekti su advokatu. Tokiais atvejais turi būti užtikrinta galimybė kreiptis į kitą nepriklausomą advokatą.

Teisė į advokatą turi apimti teisę bendrauti su juo privačiai. Iš principo asmuo turi turėti teisę bet kuriuos parodymus policijoje duoti dalyvaujant advokatu. Žinoma, tai neturi trukdyti policijai apklausti sulaikytus asmenis dėl skubių dalykų net ir nedalyvaujant advokatu (kuris negali atvykti tuoj pat) arba nesutikti jo pakeisti kitu advokatu, kuris gali trukdyti tinkamai tyrimo eigai.

Be to, CPT pabrėžė, kad teisė į advokatą turi būti suteikiama ne tik įtariamam padarius nusikaltimą asmeniui, bet ir kiekvienam, kuris pagal įstatymą privalo atvykti į policijos nuovadą arba joje būti, t.y. liudyti.

Kad teisė į advokatą būtų pilnai įgyvendinta praktiškai, tokia galimybė turi būti suteikiama ir tiems asmenims, kurie negali apmokėti advokato paslaugų.

42. Policijos sulaikyti asmenys turi turėti oficialiai pripažintą teisę **susisiekti su gydytoju**. Tai yra, gydytojas turi būti iškviestas nedelsiant, jeigu asmuo reikalauja, kad jį apžiūrėtų gydytojas; policijos pareigūnai neturi ieškoti pretekstų, kaip atsisakyti tokius prašymus patenkinti. Be to, teisė susisiekti su gydytoju turi apimti sulaikyto asmens teisę prašyti, kad jį apžiūrėtų jo/jos pasirinktas gydytojas (nežiūrint to, kad jį/ją jau apžiūrėjo policijos iškviestas gydytojas).

Visos policijos areštines laikomų asmenų medicinos apžiūros turi vykti negirdint ir, jeigu dalyvaujantis gydytojas konkrečiu atveju nereikalauja priešingai, nematant policijos pareigūnams.

Taip pat svarbu, kad iš areštinės paleisti ir prieš teismą nestoję asmenys turėtų teisę reikalauti, jog oficialus teismo gydytojas juos apžiūrėtų/ išduotų jiems pažymą.

43. Sulaikyto asmens **teisė pranešti apie savo sulaikymą trečiajai šaliai** turi būti garantuojama nuo pat sulaikymo momento. CPT pripažįsta, kad naudojimasis šia teise gali būti ribojamas tam tikromis išimtimis, kad būtų apsaugoti teisėti policijos tyrimo tikslai. Tačiau tokios išimtys turi būti aiškiai apibrėžtos ir griežtai ribotos trukmės, o jų taikymą turi lydėti tam tikros garantijos (pavyzdžiui, delsimas pranešti apie sulaikymą turi būti užregistruotas raštu nurodant jo priežastis ir gavus su byla nesusijusio aukštesniojo policijos pareigūno arba prokuroro leidimą).

44. Asmenų, iš kurių atimta laisvė, teisės netenka vertės, jeigu šie asmenys apie savo teises nežino. Todėl svarbu, kad policijos sulaikyti asmenys būtų nedelsiant jiems suprantama kalba **supažindinti su jų teisėmis**. Siekiant tai užtikrinti, policijos sulaikytiems asmenims jų sulaikymo pradžioje turi būti sistemingai pateikiamas informacinis lapelis, kuriame paprastai ir aiškiai išdėstytos jų teisės. Be to, tokie asmenys turi pasirašyti pažymą, įrodančią, kad jie buvo informuoti apie savo teises.

45. CPT kelis kartus pabrėžė teismų ir prokuratūros vaidmenį kovojant su policijos naudojama prievarta.

Pavyzdžiui, visi policijos sulaikyti asmenys, kuriuos ketinama suimti, turi būti pristatyti teisėjui, kuris priima sprendimą dėl suėmimo, kaip kardomosios priemonės, pagrįstumo. Tačiau tarp CPT aplankytų valstybių vis dar yra tokių, kuriose tai nėra daroma. Teisėjui pristatytas sulaikytas asmuo, prieš kurį buvo naudojama prievarta, turi galimybę laiku paduoti skundą dėl tokio elgesio su juo. Be to, net ir nesant specialių skundų dėl netinkamo elgesio, tačiau yra kitų netinkamo elgesio požymių (pavyzdžiui, įžiūrimų sužeidimų; bendras sulaikytojo stovis ar elgesys), teisėjas gali laiku imtis reikiamų veiksmų.

Natūralu, kad teisėjas gali imtis reikiamų veiksmų, jeigu yra požymių, kad policija naudojo prievartą. Visais atvejais, kai teisėjui pristatytas įtariamas padarius kriminalinį nusikaltimą asmuo pareiškia apie prieš jį naudotą prievartą, teisėjas privalo raštiškai užregistruoti skundą, įsakyti nedelsiant atlikti medicinos apžiūrą ir imtis reikiamų veiksmų, kad skundas būtų kruopščiai išnagrinėtas. Tokia procedūra turi būti taikoma nepriklausomai nuo to, ar asmuo turi matomų išorės sužeidimų. Net jei nėra aiškių nusiskundimų dėl patirtos prievartos, tačiau yra kitų priežasčių manyti, kad stojęs prieš jį asmuo galėjo tapti prievartos auka, teisėjas visada privalo reikalauti, kad būtų atlikta medicinos apžiūra.

Teisminių ir kitų atitinkamų institucijų atliekamas kruopštus visų skundų dėl teisėsaugos pareigūnų naudotos prievartos nagrinėjimas ir, prireikus, atitinkamų sankcijų skyrimas turės stiprų prevencinį poveikį. Ir priešingai, jeigu šios institucijos nesiims efektyvių veiksmų aiškinantis joms pateiktus skundus, teisėsaugos pareigūnai, linkę taikyti prievartą prieš sulaikytus asmenis, labai greitai pajus, kad jų žiaurumas yra nebaudžiamas.

46. Tam tikrais atvejais gali iškilti būtinybė **papildomai apklausti areštinėje laikomus asmenis**. CPT nuomone, prievartos prevencijos požiūriu tokias apklausas pageidautina organizuoti ne policijos nuovadoje, o kalėjime. Sulaikytų asmenų siuntimą į policijos nuovadą tolesnei apklausai reikėtų organizuoti ir sankcionuoti tik tada, kai tai yra visiškai neišvengiama. Akivaizdu, kad tokiais ypatingais atvejais į policijos nuovadą sugrąžintas sulaikytas asmuo turi naudotis visomis trimis teisėmis, kurios nurodytos 40 - 43 punktuose.

47. Laikymo trukmė policijos areštinėje yra (arba, bent jau turėtų būti) santykinai trumpa. Nepaisant to, **laikymo areštinės kameroje sąlygos** turi atitikti tam tikrus pagrindinius reikalavimus.

Visos areštinės kameros turi būti švarios, pakankamai erdvios¹, kad vietos pakaktų tokiam asmenų skaičiui, kokiam jos yra naudojamos, ir tinkamai apšviestos (t.y. šviesos pakantų skaitymui, o miego valandomis apšvietimas būtų išjungtas); pageidautina, kad kameroje būtų natūralus apšvietimas. Be to, kameroje turi būti įrengtos vietos poilsiui (pavyzdžiui, prie grindų pritvirtinta kėdė ar suolas), o per naktį areštinėje turintiems pasilikti asmenims turi būti išduoti švarūs čiužiniai ir antklodės. Policijos sulaikytiems asmenims turi būti sudarytos padoringos sąlygos naudotis tualetu ir nusiprausti. Būtina užtikrinti, kad asmenys areštinėje galėtų bet kada panorėję atsigerti vandens, o maistas jiems būtų išduodamas nustatytu laiku. Bent vieną kartą per dieną turi būti sočiai maitinama (t.y. kažkas daugiau, nei sumuštinis). Asmenims, kurie laikomi policijos areštinėje 24 valandas arba ilgiau, turi būti pasiūlytas, kiek tai įmanoma, kasdienis pasivaikščiavimas lauke.

Daugelis CPT delegacijų aplankytojų policijos objektų neatitinka šių minimalių reikalavimų. Tai ypač neigiamai veikia asmenis, kurie vėliau turi būti pristatyti į teismą; labai dažnai jiems tenka stoti prieš teisėją praleidus vieną ar kelias dienas purvinose ir tinkamai neįrengtose kameroje, kur neturėjo galimybių normaliai pailsėti, pavalgyti ir nusiprausti.

48. Policijos pareiga rūpintis sulaikytais asmenimis apima atsakomybę už tai, kad būtų garantuotas jų *saugumas ir fizinė neliečiamybė*. Todėl kontroliuoti, ar sulaikytiems asmenims skirtos patalpos tinkamos, yra neatskiriama policijos pareigos rūpintis sulaikytaisiais dalis. Turi būti imtasi atitinkamų priemonių užtikrinti policijos sulaikytiems asmenims galimybę nuolat be didelių pastangų kontaktuoti su nuovados personalu.

¹ Dėl policijos kamerų dydžio, žr. Antrosios bendrosios ataskaitos (CPT/Inf (92) 3) 43 punktą.

CPT delegacijai teko susidurti su atvejais, kai kameros buvo įrengtos toli nuo įprastų policijos pareigūnų buvimo vietų, jose nėra priemonių, kuriomis būtų galima patraukti policijos pareigūnų dėmesį (pavyzdžiui, iškvietimo sistemos). Dėl to kyla rimtas pavojus, kad laiku nebus reaguota į įvairius incidentus (sulaikytųjų tarpusavio smurtą, bandymus nusižudyti, gaisrą ir t. t.).

49. Be to, CPT nuogaustauja dėl kai kurių valstybių praktikos, kai kiekvienas specializuotas skyrius (narkotikų, organizuoto nusikalstamumo, kovos su terorizmu) policijos pastate turi sulaikytiesiems laikyti savo patalpas, kuriose dirba to skyriaus pareigūnai. Komiteto nuomone, tokio požiūrio būtina atsisakyti ir įkurti *centrinį sulaikytųjų asmenų laikymo padalinį*, kuriame dirbtų specialiai darbui su sulaikytais asmenimis parengtas personalas. Tokia praktika tikriausiai būtų naudinga vykdant žiauraus elgesio prevenciją. Be to, atleidus specializuotus skyrius nuo pareigų, susijusių su sulaikytųjų asmenų laikymu, gali pagerėti vadyba ir materialinis aprūpinimas.

50. Galiausiai policijos įstaigų inspektavimas, kurį vykdo nepriklausomos institucijos, gali įnešti svarų indėlį užkertant kelią prievartai prieš policijoje laikomus asmenis ir, platesne prasme, padėti užtikrinti patenkinamas jų laikymo sąlygas. Siekiant didesnio efektyvumo tokių institucijų inspekcijos turi būti reguliarios ir iš anksto neskelbtos, o minėtų valdžių atstovai turi turėti įgaliojimus kalbėtis su sulaikytais asmenimis privačiai. Be to, jie turi išnagrinėti visus klausimus dėl elgesio su sulaikytaisiais: sulaikymo momento registravimas; sulaikytųjų asmenų informavimas apie jų teises ir realus šių teisių (ypač 40 - 43 punktuose nurodytų trijų teisių) įgyvendinimas; taisyklių, apibrėžiančių įtariamų padarius nusikaltimą asmenų apklausą, laikymasis ir materialinės laikymo areštinėje sąlygos.

Aukščiau minėtos institucijos išvados turi būti perduotos ne tik policijai, bet ir kitoms nuo policijos nepriklausomoms įstaigoms.